ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

О. Павленко, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6967-8424

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.084>

Павленко О. Оцінка ефективності страхової діяльності в Україні в умовах сталого розвитку

У статті проаналізовано та визначено сучасні підходи до оцінки ефективності здійснення страхової діяльності в Україні. У результаті оцінки стану та структури страхових платежів, сплачених страхувальниками на ринку страхування в умовах сталого розвитку економіки країни, виявлено рівень темпів їхнього зростання. Досліджено динаміку страхових виплат, здійснених страховими компаніями, за видами страхування. Проведено аналіз структури валових та чистих виплат у розрізі окремих видів страхування. Наведено оцінку концентрації страхового ринку в Україні за рейтингом страховиків, у ході якої виявлено вплив окремих чинників на елементи кон'юнктури страхового ринку. З позиції врахування специфічних фінансових відносин у сфері страхових послуг відокремлено показники оцінки ефективності страхової діяльності та виявлено їхній вплив на учасників страхового ринку. Вивчено чинне законодавство та нормативно-правові акти України у сфері дотримання умов платоспроможності страховиками. В умовах перетворень ринкової економіки важливим є застосування в розрахунках оцінки страхової діяльності показників, що характеризують фінансову стійкість страхових компаній, враховуючи якість управління активами, співвідношення активів і зобов'язань, рівень дохідності інвестицій, рентабельності та інші характеристики їх фінансового стану. Визначено, що на місткість і частку ринку, яку займають українські страхові компанії, мають значний вплив нарощення власного капіталу та нерозподіленого прибутку. Приділено особливу увагу визначенню розміру страхових резервів, нормативів щодо розміщення страхових резервів страховиками та їх дотримання відповідно до встановлених вимог. Відповідно до специфічних особливостей учасників страхового ринку визначено концентрацію фінансових ресурсів в активах і капіталі страховиків та їх співвідношення. Проведено ґрунтовний аналіз динаміки основних показників діяльності страхового ринку та його учасників. Автором статті розглянуто й запропоновано основні напрями підвищення ефективності страхової діяльності в умовах сталого розвитку ринкового середовища економіки країни.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхова діяльність, страхові платежі, страхові виплати, страховик, страхова компанія, фінансова стійкість.

Pavlenko O. Estimation of the insurance activity efficiency in Ukraine in the conditions of sustainable development

The author analyzes and defines modern approaches to assessing the effectiveness of insurance activities in Ukraine. As a result of assessing the status and structure of insurance payments paid by policyholders at the insurance market in the context of sustainable development of the country's economy, the level of their growth rates was revealed. The dynamics of insurance payments made by insurance companies by types of insurance is studied. The analysis of the structure of gross and net payments in the context of certain types of insurance is carried out. The author provides an assessment of the concentration of the insurance market in Ukraine according to the rating of insurers, during which the influence of certain factors on the elements of the insurance market is determined. Taking into account specific financial relations in the field of insurance services, the indices for assessing the effectiveness of insurance activities are separated, and their impact on insurance market participants is identified. The current legislation and regulations of Ukraine in the field of compliance with the conditions of solvency by insurers have been studied. In a market economy, it is important to use the indicators that characterize the financial stability of insurance companies in the calculation of insurance performance, taking into account the quality of asset management, asset-liability ratio, level of return on investment, profitability and other specific characteristics of their financial conditions. It is determined that the capacity and market share occupied by Ukrainian insurance companies are significantly influenced by the increase of equity and retained earnings. Particular attention is paid to determining the amount of insurance reserves, standards for the placement of insurance reserves by insurers, and their compliance with the established requirements. According to the specific features of insurance market participants, the concentration of financial resources in the assets and capital of insurers and their ratios are determined. The author makes a detailed analysis of the dynamics of the main indicators of the insurance market and its participants. The author of the research considers and suggests the main directions to increase the efficiency of insurance activity in the conditions of sustainable development of the market environment of the country's economy.

Key words: insurance, insurance market, insurance activity, insurance payments, insurer, insurance company, financial stability.

Постановка проблеми. В умовах сталого розвитку економіки країни важливого значення набуває забезпечення надійного виконання своїх зобов'язань страховими компаніями. Оскільки страхові послуги займають значну частку на ринку фінансових послуг, доцільно здійснювати оперативну оцінку формування і використання фінансових ресурсів страховиків, а також управління ними, особливо в період ринкової трансформації. Враховуючи специфіку функціонування суб'єктів страхового ринку України, слід зосередити увагу на таких фінансових показниках оцінки ефективності страхової діяльності, як платоспроможність, рентабельність, фінансова стійкість, концентрація фінансових ресурсів в активах і капіталі та їх співвідношення, розмір страхових резервів, дотримання нормативів розміщення страхових резервів, рівень страхових премій і страхових виплат, збитковість страхової суми, частка на ринку [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів економічної літератури свідчать про численну кількість вивчених проблем щодо оцінки ефективності страхової діяльності та фінансового стану страховиків, серед яких слід відзначити праці Н. Внукова, А. Єрмоленко, Л. Костишина, В. Олійник, Є. Бондаренко, А. Матвійчук, О. Партики, А. Супрун, А. Шевчук [1; 3–8; 12–15]. Але водночас залишаються невирішеними питання практичного характеру у сфері страхового захисту, а вирішення цієї проблеми потребує подальшого глибокого вивчення впливу фінансових інструментів на страхову діяльність в умовах сталого розвитку економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ефективності провадження страхової

діяльності в Україні, здійснення оцінки та аналізу основних показників функціонування страхового ринку, а також відокремлення чинників безпосереднього впливу на фінансовий стан страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стабільність страховиків та їхня платоспроможність безпосередньо тісно пов'язані з динамічним розвитком фінансового сектору економіки. В умовах стабілізації економічних відносин фінансова діяльність страхових організацій в Україні загалом має позитивну динаміку. Так, страхові резерви на 31.12.2019 р. зросли на 2 583,2 млн грн (9,6 %) порівняно з аналогічною датою 2018 р., при цьому резерви зі страхування життя зросли на 938,6 млн грн (10,1%), технічні резерви – на 1644,6 млн грн (9,3 %). Порівняно з 2018 р. збільшилися такі показники, як загальні активи страховиків, на 373,5 млн грн (0,6 %), з них активи, визначені законодавством для покриття страхових резервів, – на 3 943,4 млн грн (9,7 %).

На 31.12.2019 р. кількість страхових компаній становила 233, з них 210 страховиків здійснювали страхування інше, ніж страхування життя СК «non-Life», та 23 страхові компанії займалися страхуванням життя (табл. 1). За попередніми даними, у 2020 р. кількість страхових компаній скоротилась до 215, у тому числі 20 зі страхування життя, що менше на 13 страховиків, ніж у 2017 р.

У структурі надходження валових страхових платежів у 2020 р. переважна їхня кількість належить страхувальникам – фізичним особам, яка підвищилась на 6,6 % порівняно з 2017 р. Валові страхові премії (платежі) від юридичних осіб протягом 2017–2020 рр. збільшилися на 6,76 %, тоді як від перестраховальників цей показник зменшився на 80,61 % у дослідженому періоді (табл. 2).

Таблиця 1

Кількість страхових компаній у 2017–2020 рр.

Кількість страхових компаній	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. (9 міс.)	Відношення, %		
					2019/ 2017	2020/ 2019	2020/ 2017
Загальна кількість	294	281	233	215	79,25	87,98	69,73
в т. ч. СК «non-Life»	261	251	210	195	80,46	45,24	74,71
в т. ч. СК «Life»	33	30	23	20	69,7	86,96	60,61

Таблиця 2

Структура надходження валових страхових премій за 2017–2020 рр.

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. (9 міс.)	Темпи приросту (зниження), %		
	млн грн				2018/2017	2019/2017	2020/2017
Валові страхові премії, з них:	43431,8	49 367,5	53 001,2	33 624,73	13,7	22,03	-22,58
від страхувальників-фізичних осіб	15555,6	18 431,0	21 632,0	16 582,76	18,5	39,06	6,60
від юридичних осіб	12 937,7	17 348,1	19 034,8	13 812,3	34,1	47,13	6,76
від перестраховальників	14 938,5	13 588,4	12 334,4	2 896,7	-9,0	-17,43	-80,61

Якщо порівняти рівень валових страхових платежів (премій) 2019 р. з виплатами 2017 р., то можна простежити їх приріст на 22,03 %. Водночас темпи приросту страхових премій від страхувальників – фізичних осіб становили 36,09 %, від юридичних осіб – 47,13 % та від перестраховальників темпи знизились на 17,43 %.

Досвід страхової практики показує, що темпи зростання страхових премій за умов стабільної діяльності страховика перебувають у ме-

жах 25 %. Різке збільшення темпів зростання страхових премій означає зростання зобов'язань страхової компанії, що потребує зростання власного капіталу. Значне зменшення темпів зростання страхових премій свідчить про порушення збалансованості страхової діяльності, що загрожує фінансовій стабільності страховика [8].

Рівень темпів приросту чистих страхових виплат в Україні за 2018–2019 рр. становить 12,9 %, про що свідчать показники табл. 3.

Таблиця 3

Структура валових та чистих виплат за 2018–2019 рр.

Вид страхування	Страхові виплати, млн грн				Темпи приросту страхових виплат, %, 2019/2018	
	2018 р.		2019 р.		валових виплат	чистих виплат
	валових виплат	чистих виплат	валових виплат	чистих виплат		
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»)	5 831,6	5 623,8	6 714,7	6504,2	15,1	15,7
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	2 095,4	2 094,9	2 602,8	2 602,8	24,2	24,2
Страхування фінансових ризиків	1 585,0	1 393,4	1 624,6	1 570,2	2,5	12,7
Страхування майна	1 423,6	1 412,4	1 160,5	1 146,8	-18,5	-18,8
Страхування життя	704,9	704,9	575,9	575,9	-18,3	-18,3
Страхування медичних витрат	312,8	311,5	349,9	349,7	11,9	12,3
Страхування вантажів та багажу	122,1	119,3	214,9	213,6	76,0	79,0
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	262,4	249,7	215,2	208,9	-18,0	-16,3
Страхування кредитів	78,0	78,0	49,6	49,6	-36,4	-36,4
Інші види страхування	447,6	444,7	830,2	818,8	85,5	84,1
Всього	12863,4	12 432,6	14 338,3	14 040,5	11,5	12,9

Як показав аналіз структури страхових виплат, за 2019 р. відбулося їхнє збільшення до 1607,9 млн грн за рахунок суттєвого зростання чистих виплат за договорами автострахування на 880,4 млн грн, медичного страхування – на 507,9 млн грн, а також страхування фінансових ризиків – на 176,8 млн грн.

За останні роки виявлено достатньо високий рівень валових страхових виплат, який спостерігається за такими видами страхування у 2019 р.:

страхування фінансових ризиків – 36,9 %, добровільне особисте страхування – 36,1 %, недержавне обов'язкове страхування – 39,0 %, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 45 % (табл. 4). За іншими видами страхування спостерігаються нижчі показники, так, при страхуванні життя рівень страхових валових виплат складає 12,5 %, добровільному страхуванню майна і відповідальності відповідно 24,6 % і 12,4 % [7].

Таблиця 4

Рівень страхових виплат за видами страхування

Вид страхування	Рівень страхових виплат, %			
	валових виплат		чистих виплат	
	2018	2019	2018	2019
Страхування життя	18,0	12,5	18,0	12,5
Види страхування, інші, ніж страхування життя, у тому числі:	26,7	28,4	38,4	38,5
Добровільне особисте страхування	37,2	36,1	42,7	40,0
Добровільне страхування майна	24,2	24,6	42,1	39,7
- у тому числі страхування фінансових ризиків	30,9	36,9	83,8	73,0
Добровільне страхування відповідальності	2,5	12,4	3,7	18,0
Недержавне обов'язкове страхування	36,2	39,0	37,0	39,4
- у тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	44,7	45,0	44,2	44,9
ВСЬОГО (усі види страхування)	26,1	27,1	36,1	35,5

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань порівняно з 2018 р. збільшився на 1 474,9 млн грн (11,5 %), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 607,9 млн грн (12,9 %). Збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як автострахування (збільшення валових страхових виплат на 883,1 млн грн (15,1 %)), медичне страхування (збільшення валових страхових виплат на 507,4 млн грн (24,2 %)), страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових виплат на 92,8 млн грн (76,0 %)).

Водночас зменшилися валові страхові виплати зі страхування майна (зменшення валових страхових виплат на 263,1 млн грн (18,5 %)), страхування життя (зменшення валових страхових виплат на 129,0 млн грн (18,3 %)).

Рівень валових виплат порівняно з аналогічним періодом 2018 р. збільшився на 1,0 в. п. і становив 27,1 %. Рівень чистих страхових виплат на 31.12.2019 р. становив 35,5 %, що менше на 0,6 в.п. порівняно з аналогічним періодом минулого року. Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування – 58,2 % та 61,0 %, за видами

добровільного особистого страхування – 36,1 % та 40,0 %, за видами недержавного обов'язкового страхування – 39,0 % та 39,4 % відповідно [1, с. 48].

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично у страховому секторі основну частку (98,1 %) валових страхових премій (табл. 5) акумульовано 100 страховими компаніями (СК) «non-Life» та 10 страховими компаніями «Life» (96,7 %) [7].

Досвід роботи українських страхових організацій свідчить, що на фінансову стійкість страхових компаній безпосередньо впливають не тільки розмір і склад страхового портфеля [6, с. 152], а й такі групи чинників:

1 група – застосовується відповідно до вимог законодавства (ЗУ «Про страхування»), до якої належать:

- розмір статутного капіталу (норма – 1 і 1,5 млн євро),
- сума страхових резервів,
- фактичний запас платоспроможності (70 млн грн);

Концентрація страхового ринку за 2019 р.

Перші (Тор)	Страховання «Life»		Страховання «non-Life»		
	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Кількість СК, які понад 50 % страхових премій отримали від перестраховувальників
Тор 3	2 662,4	57,6	6 739,4	13,9	1
Тор 10	4 471,2	96,7	18 358,0	37,9	3
Тор 20	4 624,0	100,0	29 035,2	60,0	6
Тор 50	-	-	42 843,6	88,6	13
Тор 100	-	-	47 469,0	98,1	13
Тор 150	-	-	48 279,3	99,8	17
Всього на ринку	4 624,0	100,	48 377,2	100,0	21

2 група – розраховується відповідно до вимог Нацкомфінпослуг:

- зворотний показник платоспроможності (0–20 %),
- показник незалежності від перестраховування (50–85 %),
- відношення чистих страхових резервів до капіталу (0–50 %);

3 група – показники оцінки фінансового стану (стійкості) страховика:

- коефіцієнт автономії (від 50 %),
- коефіцієнт забезпечення власним капіталом (від 10 %) [13, с. 102].

Якщо розглядати відносні показники ефективності страхових операцій, тоді визначається рентабельність або показник рівня доходності [4, с. 32], по страхових організаціях України, у вигляді відношення річної суми прибутку до річної суми платежів (доходів):

$$P_{co} = \Pi / D \times 100,$$

де P_{co} – рентабельність страхових операцій, %; Π – річна сума прибутку; D – доходи (річна сума надходжень платежів).

Як свідчить практика роботи страхових організацій, показник рівня рентабельності страхових операцій не повинен бути високим, оскільки в цьому разі підвищується ціна на страхові послуги і зменшується на неї попит з боку страхувальників. За низьких же показників обмежуються можливості самоокупності витрат на страхування у страховиків в умовах ринкових відносин. Становище регулюється двома напрямками: приведенням тарифів у відповідність до фактичного рівня збитковості страхової суми або зміною обсягів відповідальності за окремими видами страхування [3, с. 34].

Правила розміщення страхових резервів зі страхування життя передбачають певні вимоги до

величини активів, які приймаються для представлення страхових резервів. Так, вони збільшуються на величину непростроченої дебіторської заборгованості за укладеними договорами страхування та перестраховування і повинні бути не менше сумарної величини довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень (розділи II і IV пасиву балансу (Звіту про фінансовий стан)), при цьому включається також величина страхових резервів, що розраховується відповідно до чинного законодавства України [6, с. 153].

Крім того, законодавством передбачені такі види активів, які приймаються для представлення коштів страхових резервів із страхування життя, а саме: «грошові кошти на поточному рахунку; банківські вклади (депозити), валютні вкладення згідно з валютою страхування (до 15 % страхових резервів); нерухоме майно (до 10 %), іпотечне кредитування (до 40 %); акції, облігації підприємств (крім цільових облігацій), іпотечні сертифікати, іпотечні облігації; цінні папери, що емітуються державою (до 20 %); права вимоги до перестраховиків (до 10 %); інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України; банківські метали (до 15 %); кредити страхувальникам – громадянам, що уклали договори страхування життя, у межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми (до 20 %); готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених НБУ» [9].

Відповідно до Закону України «Про страхування» Кабінет Міністрів України затвердив «Постанову про напрями інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів» [10; 11], в якій вказано такі об'єкти інвестування, як «розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної про-

дукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій; розвиток інфраструктури туризму; добування корисних копалин; перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва; будівництво житла; розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг; розвиток сектору зв'язку та телекомунікацій; розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою».

Слід зазначити, що Експертна рада з питань страхування при Кабінеті Міністрів України, Ліга страхових організацій, Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, Міністерство економіки, Міністерство фінансів і Міністерство юстиції України сумісними зусиллями розробили Концепцію розвитку страхової діяльності в Україні, а також Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [2].

Висновки. З огляду на викладене, пропонуємо основні напрями підвищення ефективності страхової діяльності в умовах сталого розвитку ринкового середовища економіки країни: оптимізація страхового портфеля страхових компаній; врегулювання правового та конкретизація ділового змісту договорів страхування; зниження витрат страховика та собівартості страхових операцій; розвиток та розширення всіх видів страхування за впровадження європейських та світових технологій; вивчення страхового ринку з метою визначення потреб; формування на основі потреб ринку певного переліку страхових послуг; визначення оптимальної ціни на страхову послугу (страхового тарифу) щодо кожного виду страхування та способи її виплати; проведення консалтингової роботи за чинними договорами і видами страхування; реклама нових послуг, вибір конкретних страховальників та організація їх обслуговування [15, с. 141].

Бібліографічний список

1. Єрмоленко А. Визначення фінансової безпеки страхових компаній. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 4. С. 46–52.
2. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (дата звернення: 20.03.2021).
3. Костишин Л. М. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України. *Стратегічні орієнтири. Антикризова стійкість страхової системи України*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 34. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=247> (дата звернення: 23.03.2021).
4. Матвійчук А. В. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорій нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу. *Вісник НАН України*. 2010. № 9. С. 24–46.
5. Матвійчук Л. О. Державне регулювання розміщення страхових резервів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, т. 3. С. 152–156. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua>irbis_nbuv>cgirbis_64 (дата звернення: 23.03.2021).
6. Олійник В. М., Бондаренко Є. К. Поняття фінансової стійкості страхової компанії та елементів впливу на неї. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 39. С. 149–157.
7. Офіційна сторінка «Forinsurer TOP». Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 25.03.2021).
8. Партика О. В. Ефективність використання фінансових ресурсів страхових компаній. *Сучасні тенденції фінансового ринку*. 2011. 51 с. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=312> (дата звернення: 21.03.2021).
9. Правила розміщення страхових резервів із страхування життя: затв. розпорядженням Нацкомфінпослуг від 26.11.2004 р. № 2875. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1626-04#Text> (дата звернення: 23.03.2021).
10. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2002 р. № 1211 (зі змінами і допов. Постанови КМУ № 643 (643-2005-п) від 25.07.2005 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1211-2002-п#Text> (дата звернення: 22.03.2021).
11. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96 – ВР (зі змінами і допов. № 720-IX від 17.06.2020 р., ст. 408). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 23.03.2021).
12. Росик О. Я. Платоспроможність страхової компанії. *Антикризова стійкість страхової системи України*. 2011. С. 35. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=224> (дата звернення: 20.03.2021).
13. Сич О. А., Павлосюк Х. П. Оцінка фінансової стійкості страхових компаній. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2015. № 10. С. 101. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/101.pdf> (дата звернення: 23.03.2021).
14. Супрун А. А. Аналіз активів страхових компаній. *Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць*. Вип. 192: в 4 т. Т. 2. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. С. 508.
15. Шевчук А. О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України. *Регіональна економіка*. 2005. № 1. С. 137–143.

Стаття надійшла 27.03.2021